

ปรมาัตถธรรม ๔



สุภีร์ ทุมทอง

๓๐ กันยายน ๒๕๕๖

ปรหมัตถธรรม

ปรหมัตถธรรม ๔

๑. จิต ๘๙ หรือ ๑๒๑
๒. เจตสิก ๕๒
๓. รูป ๒๘
๔. นิพพาน

จิตปรมัตถ์

จิต ๘๙ หรือ ๑๒๑ โดยภูมิ

๑. กามาวจรจิต ๕๔

๒. รูปาวจรจิต ๑๕

๓. อรูปาวจรจิต ๑๒

๔. โลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐

จิตปรมัตถ์

จิต ๘๙ โดยชาติ

๑. อกุศลจิต ๑๒

๒. กุศลจิต ๒๑

๓. วิบากจิต ๓๖

๔. กิริยาจิต ๒๐

จิตปรมัตถ์

จิต ๘๙ โดยชาติ

๑. อกุศลจิต ๑๒

๒. กุศลจิต ๒๑

๓. วิบากจิต ๓๖

๔. กิริยาจิต ๒๐

เจตสิกปรหมัตถ์

เจตสิก ๓ กลุ่ม

๑. อัญญาสมานเจตสิก ๑๓
๒. อकुศลเจตสิก ๑๔
๓. โสภณเจตสิก ๒๕

เจตสิกปรมัตถ์

๑. อัญญาสมานเจตสิก ๑๓

(๑) สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ได้แก่ ผัสสะ

เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีvitินทรีย์

มนสิการ

(๒) ปกิณณกเจตสิก ๖ ได้แก่ วิตักกะ วิจารณ์

อธิโมกข์ วิริยะ ปิติ ฉันทะ

เจตสิกปรมัตถ์

๒. อกุศลเจตสิก ๑๔

- (๑) โมจตุกเจตสิก ๔ ได้แก่ โมหะ อหิริกะ อโนตตัมปะ อุทธังจจะ
- (๒) โสติกเจตสิก ๓ ได้แก่ โสภะ ทิฏฐิ มานะ
- (๓) โทจตุกเจตสิก ๔ ได้แก่ โทสะ อีสสา มัจฉริยะะ กุกกัจจะ
- (๔) ถีนทุกเจตสิก ๒ ได้แก่ ถีนะ มิตถะ
- (๕) วิจิกิจฉาเจตสิก

เจตสิกปรหมัตถ์

๓. โสภณเจตสิก ๒๕

- (๑) โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙ ได้แก่ สัทธา สติ หิริ โอตตัปปะ
อโลภะ อโทสะ ตัตรมัชฌัตตตา กายปัสสัทธิ จิตตปัสสัทธิ กายลหุตา
จิตตลหุตา กายมุทุตา จิตตมุทุตา กายกัมมัณฺญูตา จิตตกัมมัณฺญูตา
กายปาคุณฺญูตา จิตตปาคุณฺญูตา กายชุกตา จิตตชุกตา
- (๒) วิรตีเจตสิก ๓ ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ
- (๓) อัปมัญญาเจตสิก ๒ ได้แก่ กรุณา มุทิตา
- (๔) ปัญญาเจตสิก

เจตสิกปรหมัตถ์

๓. โสภณเจตสิก ๒๕

- (๑) โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙ ได้แก่ สัทธา สติ หิริ โอตตัปปะ
อโลภะ อโทสะ ตัตรมัมชัมมัตตตา กายปัสสัทธิ จิตตปัสสัทธิ กายลหุตา
จิตตลหุตา กายมุทุตา จิตตมุทุตา กายกัมมัณฺญูตา จิตตกัมมัณฺญูตา
กายปาคุณฺญูตา จิตตปาคุณฺญูตา กายชุกตา จิตตชุกตา
- (๒) วิรตีเจตสิก ๓ ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ
- (๓) อัปปมัญญาเจตสิก ๒ ได้แก่ กรุณา มุทิตา
- (๔) ปัญญาเจตสิก

อุปกิเลส ๑๖

โลภ โข โท โส จ ปาปโก, โท โส จ ปาปโก, โส โธ จ ปาปโก,
อุปนาโท จ ปาปโก, มกฺโข จ ปาปโก,
ปฬาโส จ ปาปโก. อีสฺสา จ ปาปิกา, มจฺจฺเณจฺจ ปาปกํ.
มายา จ ปาปิกา, สาเจยฺยํ จ ปาปกํ. ฌมฺโภ จ ปาปโก,
สสารมฺโภ จ ปาปโก. มาโน จ ปาปโก, อติมานो จ
ปาปโก. มโห จ ปาปโก, ปมาโห จ ปาปโก;
(ม.มฺ. ๑๒/๓๓ ฌมฺมทายาทสุตฺต)

คุณสมบัตินิกายผู้อยู่กับพระพุทธเจ้า

เย ปน เต กุลบุตรตา สหุธา อคารสมา อนคาริยํ ปพพชิตา, อสธา,
อมายาวิโน, อเกฏฐิโน, อนุทตฺตา, อนุนนฬา, อจปลา, อมุขธา,
อวิกิณฺณวาจา, อินฺทริเยสุ คุตฺตทวารา, โภชเน มตฺตญฺญโน,
ชาคริยํ อนุยุตฺตา, สามญฺเย อเปกฺขวนฺโต, สีกฺขาย ตีพฺพคารวา,
นพาหุสลิกา, นสาถลิกา, โอกกมเน นิกฺขิตฺตธฺรธา, ปวีเวเก ปุพฺพงฺคมา,
อารทฺธวีริยา, ปหิตตฺตา, อุปฺภูจิตฺตสฺสติโน, สมปชานา, สมาหิตา,
เอกคฺคจิตฺตา, ปญฺณวนฺโต, อนเนพฺมุคา, เตหิ ภวํ โคตฺโม สทฺธี สํวสฺติ.

(ม.อ. ๑๔ คณกโมคัลลานสูตร)

คุณสมบัติภิกษุผู้อยู่กับพระพุทธเจ้า

อปปิจโฉ

โพธิปักขิยธรรม

จตุตถาโร สติปฏฺฐานา, จตุตถาโร สมฺมปฺปธานา,
จตุตถาโร อิทฺธิปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ,
สตุตฺต โพชฺฌมฺงคา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค.
(ที.ม. ๑๐/๑๘๔ มหาปรินิพพานสูตร)

จิตตูปบาท; อกุศลดวงที่ ๑

กตเม ฌมา อกุสลา? ยสมิ สมเย อกุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ
โสมนสฺสสหคฺตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ รูปารมมณํ वा สทฺทการมมณํ वा
คนฺธารมมณํ वा รสารมมณํ वा โผฏฺฐพฺพารมมณํ वा ฌมารมมณํ वा,
ยํ ยํ वा ปนารพฺภ; ตสมิ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สณฺญา
โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตํ โหติ, วิตกฺโก โหติ, วิจาโร โหติ, ปีติ โหติ,
สุขํ โหติ, จิตฺตสฺเสกคฺคตา โหติ; วิริยนฺทริยํ โหติ, สมาธิยนฺทริยํ โหติ,
มณินฺทริยํ โหติ, โสมนสฺสินฺทริยํ โหติ, ชีวิตินฺทริยํ โหติ;

(อภิ.สํ. ๓๔/๓๖๕)

จิตตูปบาท; อกุศลดวงที่ ๑

มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติ, มิจฺฉาสงกปโป โหติ, มิจฺฉาวายาโม โหติ,
มิจฺฉาสมาธิ โหติ; วิริยพลํ โหติ, สมาธิพลํ โหติ, อหิริกพลํ
โหติ, อนนตตปฺปพลํ โหติ; โลโภ โหติ, โมหโห โหติ;
อภิชฌมา โหติ, มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติ; อหิริกํ โหติ อนนตตปฺป
โหติ; สมโถ โหติ, ปคฺคาโห โหติ, อวิกฺเขโป โหติ;
เย วา ปน ตสฺมี สมเย อณฺเณปิ อตฺถิ ปฏฺวิจฺจสมุปฺปนฺนา
อรูปีโน ฌมฺมา; อิเม ฌมฺมา อกุสลา.

(อภ.สํ. ๓๔/๓๖๕)

จิตตูปบาท; กุศลดวงที่ ๑

กตเม ฌมมา กุสลา? ยสมี สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตตํ อุปปนํ
โหติ โสมนสฺสสหคตํ ฌานสมปยุตฺตํ รูปารมมณํ वा สทฺทการมมณํ वा
คนฺธการมมณํ वा รสารมมณํ वा โผฏฐพฺพการมมณํ वा ฌมการมมณํ वा,
ยํ ยํ वा ปนารพฺภ; ตสมี สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา
โหติ, เจตนา โหติ, จิตตํ โหติ, วิตกโก โหติ, วิจาร์โ โหติ, ปีติ โหติ,
สุขํ โหติ, จิตตสฺเสกคฺคตา โหติ; สทฺธินฺทริยํ โหติ, วีริยินฺทริยํ โหติ,
สตีนฺทริยํ โหติ, สมาริณฺทริยํ โหติ, ปญฺณินฺทริยํ โหติ, มนินฺทริยํ
โหติ, โสมนสฺสสินฺทริยํ โหติ, ชีวิตินฺทริยํ โหติ,
(อภิ.สํ. ๓๔/๑)

จิตตูปบาท; กุศลดวงที่ ๑

สมมาทิฏฐิ โหติ, สมมาสงกบโป โหติ, สมมาวาयाโม
โหติ, สมมาสติ โหติ, สมมาสมาธิ โหติ;
สทฐาพลโ โหติ, วิริยพลโ โหติ, สติพลโ โหติ, สมาธิพลโ
โหติ, ปญญาพลโ โหติ, หิริพลโ โหติ, โอตตปปพลโ โหติ,
อโลโก โหติ, อโทโส โหติ,
อโมโห โหติ, อนภิชฌา โหติ, อพยาปาโท โหติ, สม
มาทิฏฐิ โหติ; (อภ.ส. ๓๔/๑)

จิตตูปบาท; กุศลดวงที่ ๑

หิริ โหติ, โอตตปปิ โหติ; กายปสุสทธิ โหติ, จิตตปสุสทธิ โหติ,
กายลหุตา โหติ, จิตตลหุตา โหติ, กายมฺหุตา โหติ, จิตตมฺหุตา
โหติ, กายกมฺมณฺยตา โหติ, จิตตกมฺมณฺยตา โหติ, กายปาคฺุณฺยตา
โหติ, จิตตปาคฺุณฺยตา โหติ, กายชุกตา โหติ, จิตตชุกตา โหติ;
สติ โหติ, สมฺปชณฺณํ โหติ, สมโถ โหติ, วิปสฺสนา โหติ;
ปกฺคาโห โหติ, อวิกฺเขโป โหติ; เย วา ปน ตสฺมี สมเย
อณฺเณปิ อตฺถิ ปฏฺิจฺจสมุํปฺปนฺนา อรูปิโน ฌมฺมา; อิม ฌมฺมา กุสลา.

(อภ.สํ. ๓๔/๑)

จิตตูปบาท

กุศลติกะ

๑. กุสลา ฌมมา ได้แก่ กุศลจิต ๒๑, เจตสิก ๓๘
๒. อกุสลา ฌมมา ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗
๓. อพฺยาคตา ฌมมา ได้แก่ วิบากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘
(รูป ๒๘ และนิพพาน เป็น อพฺยาคตา ฌมมา)

โลภมูลจิต ดวงที่ ๑, ๒

๑. โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฐิจิตตสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ

มีเจตสิกเกิดประกอบ ๑๙ ดวง ได้แก่ สัมผัสจิตตสาธารณเจตสิก ๗, ปกิณณกเจตสิก ๖, โมจตุกเจตสิก ๔, โลภะและทิฏฐิ ๒

๒. โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฐิจิตตสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ

มีเจตสิกเกิดประกอบ ๒๑ ดวง ได้แก่ สัมผัสจิตตสาธารณเจตสิก ๗, ปกิณณกเจตสิก ๖, โมจตุกเจตสิก ๔, โลภะและทิฏฐิ ๒, ถีนทุกเจตสิก ๒

โทสมูลจิต ดวงที่ ๑,๒

๑. โทมนสฺสสหคตํ ปฏิฆสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ

มีเจตสิกเกิดประกอบ ๒๐ ดวง ได้แก่ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗, ปกิณณกเจตสิก ๕ (เว้นปีติ), โมจตุกเจตสิก ๔, โทจตุกเจตสิก ๔,

๒. โทมนสฺสสหคตํ ปฏิฆสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ

มีเจตสิกเกิดประกอบ ๒๒ ดวง ได้แก่ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗, ปกิณณกเจตสิก ๕ (เว้นปีติ), โมจตุกเจตสิก ๔, โทจตุกเจตสิก ๔, ธีทุกเจตสิก ๒

กามาจรกุศลจิต ดวงที่ ๑, ๕

๑. โสমনสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ

มีเจตสิกเกิดประกอบ ๓๘ ดวง ได้แก่ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗, ปกิณณกเจตสิก ๖, โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙, วิรตีเจตสิก ๓, อัปปมัญญเจตสิก ๒, ปัญญาเจตสิก ๑

๕. อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ

มีเจตสิกเกิดประกอบ ๓๗ ดวง ได้แก่ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗, ปกิณณกเจตสิก ๕ (เว้นปีติ), โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙, วิรตีเจตสิก ๓, อัปปมัญญเจตสิก ๒, ปัญญาเจตสิก ๑

กระบวนการทำงานของจิต

กิจของจิต ๑๔

กิจจานิ นาม ปฏิสนธิภาวํคาวชฺชนทสฺสนสฺวนฆายนสายนมุสน-
สมปฏฺิจฉนฺนสนฺตฺรณโวกฺกฐฺวณชฺวนตททาลมฺพนจฺตฺิวเสน
จฺททสฺวิธานิ ภวนฺติ.

กิจ ๑๔ ได้แก่ (๑) ปฏิสนธิ (๒) ภวังค์ (๓) อาวัชชนะ (๔) ทสฺสนะ
(๕) สฺวนะ (๖) ฆายนะ (๗) สายนะ (๘) มุสนะ (๙) สัมปฏฺิจฉฺฉนนะ
(๑๐) สันตฺรณะ (๑๑) โวกฺกฐฺัพพนะ (๑๒) ชฺวนะ
(๑๓) ตททาลมฺพนะ (๑๔) จฺตฺิ

วิถีจิต

ปัญญาทวารวิถี

(๑) อดีตภวังค์ (๒) ภวังคจลนระ (๓) ภวังคุปัจเฉทระ (๔) ปัญญาทวาราวัชชณะ
(๕) ทวิปัญญาวิญญาณ (๖) สัมปฏิจฉันนระ (๗) สันตীরณะ (๘) โวภูฏัพพะนระ
(๙) ชวนะ ๑ (๑๐) ชวนะ ๒ (๑๑) ชวนะ ๓ (๑๒) ชวนะ ๔ (๑๓) ชวนะ ๕
(๑๔) ชวนะ ๖ (๑๕) ชวนะ ๗ (๑๖) ตทาลัพพะนระ ๑ (๑๗) ตทาลัมพะนระ ๒

วิถิจิต

มโนทวารวิถิ

- (๑) ภาวังคจลนระ (๒) ภาวังคูปัจเฉทระ (๓) มโนทวาราวัชชณะ
(๔) ชวณะ ๑ (๕) ชวณะ ๒ (๖) ชวณะ ๓ (๗) ชวณะ ๔ (๘) ชวณะ ๕
(๙) ชวณะ ๖ (๑๐) ชวณะ ๗ (๑๑) ตทาลัมพะณะ ๑ (๑๒) ตทาลัมพะณะ ๒

ปฐิสนธิ, ภาวังค, จุติ เป็น วิถิมุตตจิต

จิตและเจตสิก

ปภัสสรमितํ ภิกฺขเว จิตฺตํ, ตณฺจ โข อาคนฺตุเกหิ
อุปกฺกิลเสสฺหิ อุปกฺกิลิฏฺฐํ. ตํ อสฺสุตฺวา ปุณฺณชฺชโน
ยถาภูตํ นปฺปชานาตี. ตสฺมา “อฺสฺสุตฺวโต
ปุณฺณชฺชนสฺส จิตฺตภาวนา นตฺถิ” ตี วทามิ.
(อ.เอก. ๒๐/๕๑)

จิตและเจตสิก

ปภัสสรमितํ ภิกฺขเว จิตฺตํ, ตณฺจ โข อาคนฺตุเกหิ
อุปกฺกิลเสสฺหิ วิปฺปมฺุตตํ, ตํ สุตฺวา อริยสวโก
ยถาภูตํ ปชานาตี. ตสฺมา “สุตฺวโต อริยสวกสฺส
จิตฺตภาวนา อตฺถิ” ตี วทามิ.

(อ.เอก. ๒๐/๕๒)

จิตและเจตสิก

มโนปุพฺพพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทฺฐุเจน
ตโต นํ ทุกฺขมเนวติ ภาสติ วา กโรติ วา
จกํว วหโต ปทํ.
(ขุ.ธ. ๒๕/๑)

จิตและเจตสิก

มโนปุพฺพพงฺคมา ฌมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสนฺเนน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ สุขมเนวติ ฉายาว อนปายินී.

(ขุ.ธ. ๒๕/๒)

จิตและเจตสิก

ยโต โข เต พาหิย ทิฏฺฐเจ ทิฏฺฐมตฺตํ ภวิสฺสตี, สฺสฺเต สฺสฺตมตฺตํ
ภวิสฺสตี, มฺมุเต มฺมุตมตฺตํ ภวิสฺสตี, วิญญาเต วิญญาตมตฺตํ
ภวิสฺสตี, ตโต ตวํ พาหิย นตฺถิ.

ยโต ตวํ พาหิย เนวตฺถิ, ตโต ตวํ พาหิย น ตตฺถ.

ยโต ตวํ พาหิย น ตตฺถ, ตโต ตวํ พาหิย เนวิทฺถ น หุริ

น อุกฺกมฺมตฺเร. เอเสวณโต ทุกฺขสฺสา.

(ขุ.อุ. ๒๕/๑๐ พาหิยสูตร)

จิตและเจตสิก

เปมโต ชายตี โสโก

เวรมณี แปลว่า เจตนา, งดเว้น

เจตนา เป็นกรรม อยู่ อัญญุสमानเจตสิก

วิริตี เป็นมรรค อยู่ โสภณเจตสิก

เวร + มณี

สวัสดีครับ